

Nataša Urošević

FELJTONISTIČKI I PUTOPISNI DISKURS U PUBLICISTICI MIJE MIRKOVIĆA/MATE BALOTE Kulturne transformacije u seriji feljtona *Istra se mijenja*

dr. sc. Nataša Urošević, Sveučilište Jurja Dobrile, Pula, pregledni članak

UDK 821.163.42.09 Balota, M.-9

*U radu se propituje funkcija feljtonističkog i putopisnog diskursa u djelu Mije Mirkovića/Mate Balote (1898-1963). Feljtoni i putopisi razmatraju se kao srodni nefikcionalni pripovjedni žanrovi, koji su odigrali važnu ulogu u hrvatskoj kulturnoj i književnoj povijesti. Ukazuje se na njihov komunikacijski aspekt u procesima konstituiranja identiteta i promicanju ideologija, odnosno nacionalno-integracijsku i kulturološku funkciju kao medija kojima su se efikasno gradila identitetska uporišta i prenosile ideološke poruke. Iz analize proizlazi da je preplitanje feljtonističkog i putopisnog diskursa u seriji feljtona *Istra se mijenja*, koje je Mirković/Balota pod pseudonimom Miho Krvavac objavljivao tijekom 1937. i 1938. u glasilu istarskih emigranata „Istra” u Zagrebu, u funkciji autorove temeljne intencije: dokumentiranja kulturnih promjena i procesa denacionalizacije u Istri tijekom fašističke okupacije između dva rata. Kroz autentičnu kulturnu kritiku identitet ugrožene tradicijske kulture gradi se i rekonstruira relacijski, u opreci prema nametnutim kulturnim modelima, kritikom fašističke ideologije i agresivnih totalitarnih praksi negacije kulturnog identiteta.*

Ključne riječi: *feljton, putopis, Mijo Mirković, Mate Balota, Istra, kulturni identitet*

1. Uvod

Feljton i putopis srodni su nefikcionalni pripovjedni žanrovi, koji su odigrali važnu ulogu u hrvatskoj kulturnoj i književnoj povijesti. Budući da se radi o popularnim žanrovima pristupačnog stila, posebno je bitan njihov komunikacijski aspekt u procesima konstruiranja identiteta i promicanju ideologija. Feljton (ili podlistak) definiramo kao nefikcionalni pripovjedački književni žanr, nastao i razvijen u okviru novinarstva, u kojem se na živ i popularan način obrađuju aktualna životna pitanja od općeg društvenog značenja (Solar 2005:182). Putopis je književna vrsta tematski

oblikovana vjerodostojnim putovanjem subjekta diskursa (putopisca), koji pripovijeda zgrade na putu, opisuje prostore kojima putuje i mjesta na kojima boravi, iznosi svoja zapažanja o ljudima koje na putu susreće, o njihovim običajima i načinu života, te kulturnim i umjetničkim znamenitostima krajeva u kojima se zatječe (Duda 1998:48).

Karakteristike oviju dvaju žanrova prepliću se u brojnim tekstovima koji su označili ključna razdoblja razvoja moderne hrvatske kulture i književnosti, obilježena nacionalno-integracijskom paradigmatom: od preporodnog razdoblja naovamo, feljtonistički i putopisni diskurs bili su važan medij buđenja narodne svijesti i promicanja nacionalnih ideologija. Dean Duda ukazao je na to istražujući naratološke modele konstrukcije identiteta u hrvatskom romantičarskom putopisu, dok je Marijan Šabić analizirao povezanost feljtonističkog diskursa i nacionalno-integracijske paradigme (Šabić 2003). Na tom tragu, u ovom radu nastojat ćemo ukazati na karakteristike i ulogu feljtonističkog i putopisnog diskursa u djelu Mije Mirkovića/Mate Balote (1898-1963). Analizom serije feljtona *Istra se mijenja*, koji su objavljivani u emigrantskom glasilu „Istra” u Zagrebu tijekom 1937. i 1938. ukazat ćemo na njihovu nacionalno-integracijsku funkciju u ključnom periodu denacionalizacije između dva svjetska rata.

2. Zamišljanje nacije u istarskoj publicistici

Publicistikom se, u užem smislu, nazivaju književna djela čiji je postanak i razvoj povezan sa sve većom ulogom novina u javnom i kulturnom životu (Solar 2005:222). Kako ističe Josip Horvat, „novinstvo je Hrvatske, kao kod svih mladih naroda, od svih grana javne djelatnosti najviše neposredno utjecalo na sam život narodni... Novinstvo je pridonijelo ostvarenju jedinstvenog pravopisa i zajedničkog književnog jezika, ono je počelo buditi spoznanje jedinstva interesa prvo kod Hrvata, a zatim svih ostalih Južnih Slavena. Bilo je... poluga političkoga razvoja, uklanjalo stare predrasude, raskršćilo putove književnosti” (Horvat 2003:17).

U Istri je do jačeg razvoja novinstva i izdavaštva došlo sredinom 19. stoljeća, kada se počinju otvarati prve tiskare i izdavati prve novine. Počeci novinske i književne djelatnosti uvode u pretežno ruralnu sredinu nove komunikacijske rituale, a u funkciji komuniciranja poruka i programa pojedinih interesnih skupina ili pokreta, novi mediji nastoje biti pristupačni publici i pisati popularnim stilom i razumljivim jezikom, u uskoj motivskoj i tematskoj vezi s aktualnom stvarnošću. Tako se prevladavajući nefikcionalni novinski žanrovi preporodnog razdoblja uključuju u procese „zamišljanja nacije”, komunicirajući i kreirajući, u okvirima nacionalno-integracijske paradigme, nove identitetske modele i posredujući u popularnom žanru ideologiju zajedništva, prosvjećivanja puka i nacionalne homogenizacije. Prvo glasilo na hrvatskom jeziku u Istri, kalendar „Istran”, izdano je 1869. godine u Trstu, a prvi i desetljećima jedini hrvatski list, koji je funkcionirao kao političko-prosvjetiteljsko glasilo preporodnih snaga, „Naša sloga”, pokrenut je 1870. godine također u Trstu. Uvid u četrdeset pet godišta „Naše sloge” omogućuje ujedno praćenje slojevitih procesa „zamišljanja nacije” kroz književne priloge u podliscima.

Benedict Anderson naglašava sinergijsko djelovanje „tiskarskog kapitalizma” i „tiskanih” jezika, koji su još u doba reformacije postavili temelje za širenje nacionalne svijesti i stvaranje nacionalnih jezika i književnosti, u procesima konstrukcije nacionalnih identiteta. Taj se proces posebno intenzivirao u 19. stoljeću, s paralelnim razvojem nacionalnih pokreta i tzv. filološko-leksikografskom revolucijom (Anderson 1990:79). Upravo zbog masovne usmjerenosti, komunikativnosti i vjerodostojnosti, moderni su mediji imali i mogućnost ciljanog i nesvjesnog stvaranja privida prirodnosti pojedinih kulturnih čimbenika, poput polaganja prava na teritorij, definiranja sastavnica nacionalnog identiteta i stvaranja nacionalnih i kulturnih stereotipa (Šabić 2003:43). Do Prvog svjetskog rata novine su, kao najčitaniji „jednodnevni bestseller”, postale društvenom institucijom: usmjeravale su čitatelje prema svijetu masovne kulture, posredujući ideološke poruke, prenoseći kulturne obrasce i gradeći moderne identitete (Ingliš:1997).

3. Mijo Mirković u istarskom novinstvu

Mijo Mirković (1898-1963) u povijest je istarskog i hrvatskog novinstva ušao 1917., kao novinar i urednik pulskog dnevnika „Hrvatski list”. O inovacijama koje je unio u novinsko izvještavanje svjedoči u monografskoj prozi *Puna je Pula*:

„Počeo sam u listu pisati dopise u dijalektu tobože iz raznih krajeva Istre pod raznim imenima: kao Brace od kapitanata puljskoga, Zvane iz Takale i Mate Balota u južnoistarskom i zapadnoistarskom narječju, kao Franina z Breg u sjeveroistočnom, kao Zvane Lončarov u pazinskom. Novo u tome pisanju bila je neposrednost i stvaranje sigurne veze s čitačem u Puli i na brodovima, iznošenje njihovih briga, strahovanja, misli i pregnuća, novo je bilo otvoreno poniranje u život mase, seljaka i radnika, obrađivanje motiva njihova svakidašnjeg života i patnje, hrane, bolesti, umiranja, škole, zdravlja, klasnih odnosa na selu, koji su se tada jako zaoštravali i postali vidljivi i jasni...” (Balota 2005:164).

Prvi članak u „Hrvatskom listu” objavio je 12. prosinca 1917. pod naslovom *Bijeda u Istri*, a pseudonimom Mate Balota prvi se put potpisao 5. siječnja 1918. Tijekom studija filozofije i slavistike u Zagrebu i Beogradu (1919-1921) te ekonomije i sociologije u Berlinu i Frankfurtu (1921-1923), svakoga je tjedna slao priloge zagrebačkoj „Riječi”, praškom listu „Česke slovo” i bratslavskom „Bratislavec Zeitung am Abend”, a povremeno i zagrebačkim „Novostima”, Keršovanijevoj „Mladoj Jugoslaviji”, tršćanskoj „Staroj Našoj slozi” i „Istarskoj riječi”. U Trstu je u ljeto 1921., za kratkotrajne suradnje istarskih liberala i kršćana, urednik „Pučkog prijatelja”.

Novinarstvom se nastavio baviti cijeli život, paralelno s uspješnom znanstvenom, književnom i diplomatskom karijerom. Značajan dio Mirkovićeva književnog i publicističkog opusa vezan je za glasilo istarskih emigranata u Zagrebu „Istra”, kao i za Krležine časopise „Pečat” i „Danas”. Kad je, nakon zabrane pisane hrvatske i slovenske riječi na okupiranim područjima, fašistički režim 1929. ukinuo i posljednji domaći list,

istarski književnici i kulturni radnici svoj su rad nastavili u emigraciji, prvenstveno u Ljubljani i Zagrebu, gdje je Ernest Radetić 22. srpnja 1929. pokrenuo „Istru”, koja u jesen 1931. postaje glasilo Saveza jugoslavenskih emigranata iz Julijske krajine. Posljednji je broj izašao 27. rujna 1940. Kao glasilo istarske emigracije, list je djelovao između dvaju autoritarnih režima, tako da je, koliko su odnosi Kraljevine Jugoslavije i Kraljevine Italije dopuštali, napadao fašističke metode upravljanja državom i pisao o podčinjenom političkom, gospodarskom i kulturnom položaju Istre i Istrana u Kraljevini Italiji. Cenzura i zabrane nisu bile rijetka pojava. Uz jaku vanjskopolitičku kroniku, gospodarske, povijesne i kulturne teme, „Istra” je redovito izvještavala o problemima nacionalnih manjina i o kršenju njihovih prava u Kraljevini Italiji. Mirković je u „Istri”, pod raznim pseudonimima, često surađivao raznim literarnim i publicističkim priložima. U tom je emigrantskom glasilu tijekom 1937. i 1938. objavljena i njegova zapažena serija feljtona *Istra se mijenja*, koji su vjerno dokumentirali dinamiku civilizacijskog i kulturnog sukoba u Istri pod fašističkom vlašću.

4. Kulturne transformacije u Istri između dva svjetska rata

U stvaralaštvu Mije Mirkovića/Mate Balote možemo pratiti ključni period tranzicije predindustrijske, usmene, apolitične, pučke tradicijske kulture u nesiguran modernitet, koji je Istru zahvatio na najsuroviji način, kroz imperijalna presezanja, te neobičan spoj ideologije masovne potrošačke kulture i agresivne intervencije totalitarnih ideologija u najintimnije elemente kulturnog identiteta. Nakon stoljeća nepromjenjivih struktura dugog trajanja, razdoblje najdinamičnijih kulturnih transformacija započelo je sredinom 19. stoljeća, a kulturno-civilizacijski sukob posebno se zaoštrio nakon Prvog svjetskog rata, s talijanskom okupacijom i posebno dolaskom fašista na vlast. Posljedične sociokulturne transformacije Mirković/Balota dokumentira u seriji feljtona *Istra se mijenja*.

Povijest kulturalnih studija, kao projekta pisanja povijesti „odozdo” i proučavanja kulturalnih praksi, posebno neelitnih, vezana je s porastom interesa za proučavanje popularne kulture i popularnih žanrova, koji svojim komunikacijskim aspektom posreduju u prijenosu ideoloških značenja i konstrukciji identiteta. U tom smislu, zanima nas mogućnost analize kulturnih transformacija kroz proučavanje feljtonističkih tekstova, i s druge strane, kulturološka funkcija feljtona, kao popularnog žanra, kroz koji se efikasno transferiraju ideološke poruke, konstruiraju kulturni obrasci i grade identitetska uporišta. Fenomen pučke kulture i njeni rituali mogu se promatrati kao mjesta otpora, odmaka i potkopavanja elitnog rasporeda kulturalnih sila, pogotovo u razdoblju intenzivnih transformacija kapitalizma, između 1880. i 1930. godine, kada iz grada na selo intenzivno prodiru popularne urbane prakse moderne kulture i dotad nepoznati potrošački rituali. Za razliku od dotad dominirajuće pučke kulture, koja kreće odozdo kao izraz naroda, nadolazeća masovna kultura isključivo je tržišno orijentirana, namijenjena masovnoj potrošnji (Duda 2002:104).

Kritičari Frankfurtske škole (Max Horkheimer i Theodor Adorno) ukazali su na međutjecaj masovne kulture i tzv. kulturnih industrija u razvoju potrošačkog društva, ali i totalitarnih ideologija, povezujući u analizi političko-ekonomske odnose, politike masovnog društva i kulturne prakse. Kritika nove masovne kulture kulminira u razdoblju između dva svjetska rata, kada velika ekonomska kriza potiče razvoj patoloških oblika nacionalizma i fašizma, a nagli razvoj novih tehnologija, industrijalizacija i dotad nepoznate potroške prakse u kombinaciji s totalitarnim ideologijama razaraju tradicionalne pučke kulture. Kulturne transformacije modernog doba Adorno i Horkheimer analizirali su zamjenjujući temeljno marksističko polazište o primarnoj ulozi ekonomije tezom o primarnoj ulozi kulture, kao središnjeg mehanizma manipulacije masom: ideološki aparati uz pomoć kulturnih industrija i masovnih medija kontroliraju i homogeniziraju mase, stvarajući pasivne potrošače koji se predaju konformizmu i mire s nametnutom ideologijom, umrtvljeni i zabavljeni novim potrošačkim praksama. Iako se njegova analiza kulturnih promjena u Istri pod utjecajem fašizma uvelike poklapa s teorijskom kritikom Frankfurtske škole, Mirković/Balota, ipak, na tragu klasične marksističke kritike, prvenstvo daje ekonomskim razlozima, naglašavajući razorno djelovanje novca, koji ugrožava tradiciju i stvara nove potrebe.

U Istru je potrošačka groznica stigla s fašističkom socijalnom propagandom i „modernizatorskim” valom tridesetih godina 20. stoljeća. O tom fenomenu Mirković/Balota piše u feljtonu *Na piru moje sestre*: „Osjećam užasno djelovanje novca, koji nagriza stare običaje i staru nošnju i stvara nove potrebe ljudi, neproporcionalne njihovoj proizvodnoj sposobnosti i njihovom dohotku... Djevojke muzu ovce u svilenim kombinezonima i nose satima bremena drva na leđima u polusvilenim haljinama, što se kidaju kao paučina... U mome selu ima na hiljade svilenih haljina, košulja i i kombinezona, ali samo 12 sagrađenih zahoda... Rade muškarci 17-18 sati dnevno, da zarade neku liru, vuku starije žene teške plugove i oru kamenjare, prodaju se imanja za dužni porez od nekoliko stotina lira, ruše se stari obiteljski posjedi pod bremenima dugova” (Krvavac 1936).

Nakon dugog perioda prisilnog izbjivanja Mirković/Balota 1937. odlazi u Istru. Obuzet kontradiktornim dojmovima nakon kraćeg posjeta zavičaju, pod novim pseudonimom Miho Krvavac u „Istri” 1937. i 1938. godine objavljuje zapaženu seriju feljtona *Istra se mijenja*, koje možemo čitati i kao svojevrstu kulturološku studiju u nastavcima.

5. Feljtonistički i putopisni diskurs

U okvirima novih književnoteorijskih paradigmi između klasičnog imanentizma i kulturologije, analizom teksta kao pripadajućega nekomu žanru tekst situiramo unutar intertekstualnog i socijalnog okružja. Strukturna, stilska i komunikacijska obilježja nefikcionalnih pripovjednih žanrova definirana su sociokulturnim kontekstom, modelima medijskoga komuniciranja i recepcijskim horizontom (očekivanjima publike). Iako formalno određena putovanjem autora po Istri (itinerar je Rijeka – Plomin – Labin – Barban – Pula – Vodnjan – Pazin – Rakalj), ova je serija feljtona ipak primarno

definirana i determinirana sociokulturnim i medijskim kontekstom u kojem se pojavljuje i komunikacijskom funkcijom izvještavanja ciljne publike o sociokulturnim promjenama u piščevu zavičaju, u okvirima šire nacionalno-integracijske paradigme. Autorova namjera, a to je prije svega kulturna kritika fašizma, modeli recepcije i struktura publike, kao i novinski oblik u kojem su se pojavili (list istarskih emigranata „Istra”), odredili su narativnu organizaciju i motivski sklop. Temeljni motivi i tematske okosnice koje se problematiziraju i ponavljaju u feljtonističkoj naraciji su: granica, virtualni dijalog s glavnim predstavnicima istarske književnosti i kulture, simboli istarske kulture, proces denacionalizacije, hrvatsko-talijanski odnosi, osjećaj otuđenosti, transformacije tradicijske kulture, poguban utjecaj novca, nove potrošačke prakse i modeli, propadanje Pule i hrvatskog sela pod fašizmom, bogatstvo narodnih običaja i folklor, pokušaj rekonstrukcije ugrožene tradicionalne kulture, tekovine talijanske civilizacije, kritika totalitarizma.

Kroz autentičnu kulturnu kritiku identitet ugrožene tradicijske kulture (istarskih Hrvata) gradi se i rekonstruira relacijski, u opreci prema nametnutim kulturnim modelima, kritikom fašističke ideologije i agresivnih totalitarnih praksi negacije kulturnog identiteta. Važno je ukazati i na komunikacijsku funkciju korištenja zavičajnog idioma, u okvirima simbolične uloge jezika, kao temeljnog medija kulturnog identiteta. Bitno je pritom raščlaniti i odnose na komunikacijskoj razini autor – feljtonistički tekst – čitatelj, te uočiti kojim pripovjednim sredstvima i oko kojih simboličkih orijentira feljtonistički pripovjedač nastoji konstruirati, „pojačati” i organizirati hrvatski nacionalni identitet ugrožen totalitarnim praksama.

Već u prvom feljtonu *Od Rečine do Plomina* autor problematizira pojam granice, „žice”, kao tragičnog mjesta susreta i razdvajanja. Komunikacijski aspekt i apelativna funkcija obraćanja ciljnoj publici naglašeni su vokativom: „Oj, lipa braćo moja, znate kako je lijepo i nelagodno preći most preko Rečine i stajati u onoj baraci na riječkoj strani mosta...” (Krvavac 1937₁). Prolazeći kroz Volosko, Opatiju, Lovran i Iku, „nacionalno naš najkompaktniji kraj u Istri, najkulturniji i najnapredniji” (Krvavac 1937₁), autor se mislima vraća u mladost i prisjeća školskih dana, Družbine škole, Cara Emina, barba Rike, Nazora i Gervaisa, Matetića Ronjgova, kao simboličkih orijentira oko kojih organizira ugroženi nacionalni identitet. Putujući mislima kroz prostor i vrijeme, nacionalno obilježenim krajolikom, u potrazi za ostacima narodne tradicije, jezikom i identitetom izgubljenog zavičaja, progovara o osjećaju usamljenosti, otuđenosti i nesnalazjenja u novom, tuđem i nametnutom poretku stvari.

Feljton *Labin i Labinština* plastično slika posljedice nagloga gospodarskog rasta pod fašizmom i pogubnog utjecaja moderne civilizacije i novca na domaće stanovništvo: „Čudnovatu moć ima i novac, mnogo jaču od dinamita i eksploziva, i taj se novac kotrlja nekako živo i bezglavo... I u tom kotrljanju novac glača ljude kao voda kamen, mijenja ih izvana i iznutra, deformira ih, razjeda im dušu, unakazuje ih moralno.” (Krvavac 1937₂). Vratolomnom brzinom mijenjaju se stogodišnje tradicije, nošnja i jezik. „Naša mekana materinska riječ” i nacionalno pitanje supostoje ipak u oštrom kontrastu s agresivnim

industrijskim modernitetom, a autor se pita, može li se narod oduprijeti „ovim novim tankovima denacionalizacije: novcu i novoj vanjskoj civilizaciji?“ (Krvavac 1937₂). Identitet ugrožene tradicijske kulture gradi se i rekonstruira relacijski, u opreci prema nametnutim kulturnim modelima.

Put od Rijeke, preko Plomina i Labina, prati komentar nagloga gospodarskog razvoja i mijenjanja nacionalne strukture stanovništva. Autor stiže u *Barban i Barbanštinu*, „nekad najhrvatskiju općinu u Istri“, gdje se sve preokrenulo i gdje se na glavnoj placi priča talijanski: „Tu počinje kucati novi puls ekonomskog i socijalnog života, i taj će život imati jači utjecaj na naš svijet nego naše tradicije i nego njihovi dekreti“ (Krvavac 1937₃). Fašističkomu režimu, industrijskoj civilizaciji i modernizaciji, talijanskim žandarima i financima suprotstavlja se način života „starih, tvrdih, čvornovatih i neukih, ali dobrih i vjernih naših ljudi“, na kojima počiva „sva jačina naša narodna u Istri“ (Krvavac 1937₃).

Paralelno s promišljanjem odnosa hrvatskog sela i talijanskog grada u procesima denacionalizacije, u *Puli i Puljštini* pisac se prisjeća nekadašnje veličine i važnosti glavne austrijske ratne luke i arsenala. Vjeruje da, zbog slabe ekonomske sposobnosti, Pula nije toliko opasna kao asimilacijski faktor talijanske ekspanzije prema selu: „Osjećaj superiornosti je negdje ostao. Osobito kod seljaka, koji žive na svojoj zemlji i nije im potrebna zarada... U Puli, po gostionicama, na ulici i na tržnici govori se otvoreno hrvatski, mnogo otvorenije nego na primjer u Pazinu. Dobija se osjećaj da smo još tu. Svakako i zbog toga, što su stare generacije još žive.“ (Krvavac 1937₄).

Literarno putujući *Srednjom Istrom* od Pule preko Vodnjana do Pazina, u cenzuriranom feljtonu iz broja 41/1937, autor dokumentira bogatstvo dijalekata i folklor: od hrvatsko-furlanskoga govora prema Bujama, do klasične čakavštine u Liburniji i raspjevane ikavštine na Puljštini: „A tek pjesme, stara nošnja, muzika! Svaki brežuljak u Istri, svaka dolinica, selo i zaselak imaju svoj poseban lik. Teška prohodnost, rijetka nastanjenost i oskudica zemlje učinili su da su pojedini krajevi Istre ostajali osamljeni i izolirani“ (Krvavac 1937₅), što je rezultiralo heterogenošću kulturnih identiteta, govora i običaja. Selo i grad, tradicija i modernitet, narodna kultura i fašistička civilizacija suprotstavljeni su u dramatičnoj opreci slike jurećih automobila i volovskih kola, a opatijski ljetnikovci, labinski rudnici i talijanska moda teško konkuriraju seoskoj idili rada u vinogradu, rascvjetanim baladurima i pjesmi djevojaka. Pred agresivnim fašizmom, koji prijeti denacionalizacijom, „naši su se povukli iz grada na stare svoje pozicije“. Izražavajući vjeru u premoć nacionalno kompaktnog sela nad talijanskim gradom, autor optimistički zaključuje: „Niš nam ne moreju“ (Krvavac 1937₅).

Feljton *Djevojke pjevaju* bitan je zbog intertekstualnog dokumentiranja tradicijske kulture i interferencija usmene i pisane književnosti. Prisjećajući se mladosti na selu, gdje su tradicionalne vrijednosti bile snaga, radinost, ljepota i dobrota i gdje su „svi pomalo bili junaci homerske epohe“, s djevojkama iz rodnog Rاکlja, koje su u međuvremenu ošišale kosu i napravile modernu trajnu ondulaciju, pjeva „starinske hrvatske napjeve našega sela“ (Krvavac 1937₆). Autoreferencijalnom opaskom o intertekstualnoj

intervenciji, koja ima i funkciju transmisije tradicijske kulture i očuvanja „baštinske riznice”, autor komentira da je sam sebi izgledao kao djed što povjerava unucima na čuvanje neku staru obiteljsku svetinju i tradiciju.

Sljedeći broj „Istre” donosi *Razgovore s Tonom Proštinarom* (Krvavac 1937₇), ustvari Antom Ciligom, prijateljem iz gimnazijskih dana u Češkoj, s kojim će se već naredne godine razići nakon burne polemike u zagrebačkom tisku o „istarskom ščavunstvu”. Feljton je bitan jer je u razgovoru Ciliga najavio veliki roman o životu zadnjih generacija istarskih seljaka, koji želi plasirati na svjetsko tržište. Umjesto monumentalno zamišljenog romana, Ciliga je 1944. objavio zbirku pripovjedaka *Štorice iz Proštine*, pod pseudonimom Tone Valić, dok je Mirković/Balota na prijelazu s 1940. na 1941. napisao roman iz istarskog narodnog života *Tijesna zemlja*, kao prvi dio zamišljene trilogije, objavljen 1946. u Rijeci.

Kontrast sela i grada, masovne industrijske i tradicijske kulture možda je najočitiji u tekstu *Na putu s majkom*, dojmljivoj crtici koja ilustrira dramatiku sraza modernog potrošačkog društva i tradicionalnog mentaliteta: „Znaš, ovo što je sada u našem selu, to svijet još nije vidio. Neki bijes je ušao u ljude, svi su postali gori. Nitko više ne vidi drugoga, nego svaki sam sebe. Muški se brinu samo za to da se lijepo obuku, da piju. Djevojke da dobave svilu, da se onduliraju, da idu u ples. Znaš li ti da je Fuma, ona što ima pet kćeri, potajno, da ne zna ni muž ni sinovi, prodala dvije ovce (a mnogo ih i nema), da bi mogla njezina Zora u Pulu po svilenu veštu i na električnu ondulaciju. A u kući ima sedam ženskih i imaju nepredenu vunu od pet godina” (Krvavac 1937₈).

Identitet hrvatskog puka i u feljtonu *Tekovine talijanske civilizacije* gradi se na odnosu i opreci s nametnutim kulturnim obrascima nove talijanske civilizacije. Autor se prisjeća Pazinske gimnazije i svađa hrvatskih i talijanskih đaka oko pitanja „čiji je narod veći, sposobniji i kulturniji, čija je budućnost u Istri. Oni su imali tradicije rimske (mi smo znali latinski bolje od njih), njihov je bio Vergil i Tacit i Horac, njihov je bio Dante i Leonardo da Vinci, njihova Venecija, njihov Vatikan, materinski jezik papin uvijek je talijanski, a mi smo imali samo rad, seljačke žuljeve, i radili i ginuli smo uvijek nekako za tuđe interese” (Krvavac 1937₉). Dvadesetak godina kasnije, nova talijanska (fašistička) civilizacija naglo mijenja tradicionalnu kulturu istarskog puka. Grad prodire u selo i mijenja tradicionalni način života, nošnju, hranu, pokućstvo i jezik. Osim putova, koji svako selo vežu autobusnom linijom s gradom, Istra je dobila i novi vodovod: „svaka česma predstavlja opipljivu i konkretnu tekovinu talijanske civilizacije, svaka česma je spomenik...” (Krvavac 1937₉). Uz rudarstvo, Italija razvija i poljoprivredu, a uzgoj pšenice intenzivira se primjenom umjetnih gnojiva. Tekstilna proizvodnja nudi jeftinu umjetnu svilu, zbog čega, pod utjecajem mode, nestaje stara narodna nošnja. Nekad samodostatno, autarkično seosko gospodarstvo, koje je životne potrebe stoljećima zadovoljavalo robnom razmjenom, uvučeno je u novčane transakcije moderne privrede. Seljake opterećuju veliki dugovi koje ne mogu vraćati, nepravedni porezi i nameti.

Mirković/Krvavac dokumentira nagle sociokulturne promjene u Istri i analizira tekovine „nove civilizacije”: „S prodiranjem materijalne civilizacije mijenja se i stil

života. Raspadaju se velike obitelji, prodire individualizam... napuštaju se tradicije, običaji, prekida se stari kolektivni život. Stvara se nov kolektiv koji uzima proleTERSKE oblike..." Tekovine nove civilizacije su i biljar, zbornsko pjevanje na talijanskom, „Dopolavoro” sa salom za ples. U borbi za život i u strahu za posao, „ljudi su postali savitljivi i elastični”, a „talijanska civilizacija osvaja” (Krvavac 1937₉). Pratimo procese „raščinjavanja” tradicijske kulture, raspadanja obiteljskih zadruga i proletarizacije seoskog stanovništva, koji teku paralelno s naglom urbanizacijom i ubrzanom modernizacijom. Pod fašizmom u selo iz grada prodiru dotad nepoznate potrošačke prakse masovne kulture, koje prijete tradicionalnom načinu života i identitetu lokalnog stanovništva.

Feljton *Bezidejnost* nastavlja se na prethodni nabranjem pozitivnih tekovina talijanske civilizacije: isušivanja Čepičkog jezera i Koparštine, elektrifikacije, uvođenja socijalnog osiguranja. Autor naglašava da nekadašnja venecijanska, za razliku od aktualne fašističke uprave, nije dirala u autonomni život sela: „Selo je živjelo pod Venecijom svojim posebnim gospodarskim životom, u punoj mjeri u naturalnom gospodarstvu, zavisno samo od proizvodnje zemlje, držeći svoje običaje, nošnju, govor, pjesme i ples. Sada nema više tog autonomnog života sela, selo je uvučeno u novčano gospodarstvo, grad nameće, a selo prima sve od grada: nošnju, običaje, hranu, način života, jezik, pjesmu” (Krvavac 1937₁₀). Uz kritiku fašističke ideologije, naglašeni su dehumanizirajući efekti masovne potrošačke kulture: „Život naroda postaje tako materijalno puniji i bogatiji, duhovno sasvim oskudan. Jedna praznina je tu, nepostojanje ma kakve ideje koje bi se čovjek držao i prema njoj udesio život... Fašizmi se odlikuju svuda time što ostavljaju takvu pustoš u dušama ljudi... Nema ni jedne misli vodilje, ni jedne plemenite ideje. Proletarizirani seljaci postaju cinici” (Krvavac 1937₁₀).

Nasilno mijenjanje osobnih imena i prezimena brojni su Istrani doživjeli kao središnju traumu denacionalizacije tijekom fašističkog „ventennia” (dvadesetgodišta). Taj fenomen autor narativno istražuje u feljtonu *Moj nećak Aldo Emilio*: „Činjenica je, da sam u Istri naišao na selo, koje polako mijenja svoj lik, da sam vidio kako seljaci gube svoj stogodišnji seljački korijen i pretapaju se u masu plaćenih radnika i proletera, primajući sve ono što donosi novčana civilizacija i kako pri tome gube one moralne rezerve koje su prije imali” (Krvavac 1938₁₁). U relativno kratkom tekstu autor jezgrovito predočuje posljedice agresivne intervencije u kulturni identitet lokalnog stanovništva, koje je provodio novi totalitarni režim, uključujući denacionalizaciju i nasilno mijenjanje imena: „Jedna od tih činjenica je i moj novorođeni nećak, sin moje najstarije sestre, Aldo Emilio. Djedovi po majci i po ocu toga moga nećaka su Hrvati, dapače ‘tvrđi Hrvati’, koji još uvijek nose staru suknenu nošnju. Baba mu je Hrvatica i nepismena seljanka, kao i moja mati, koja nosi suknene modrne i ore teškim plugom kao muški. O ‘rasnom’ porijeklu toga moga nećaka ne može biti dakle sumnje” (Krvavac 1938₁₁). Ipak, zahvaljujući kumstvu talijanske učiteljice, mali je Hrvat dobio talijansko ime Aldo Emilio. Žaleći nad sudbinom svog nećaka, slučajnog povijesnog i književnog junaka, pisac izražava nadu da će se stoljećima čuvani kulturni identitet ipak izboriti za svoj opstanak.

Posljednji u seriji feljtona, *Jedan dan u Arsiji*, dokumentira društvene i kulturne promjene u raškoj dolini, gdje je fašistička vlast 1937. godine izgradila novi moderan rudarski grad Arsiju: „Seljaci iz raške doline, sa Pazinštine i Puljštine, dobri mili ljudi naši, ostavili su polja i stada i šume... sjedinili se u veliku jednaku masu rudarskih radnika. Iz stotine raznih sela i zaselaka dolaze ovamo, ništa ih ne bi tako prikupilo i sjedinilo kao ovaj zajednički rad” (Krvavac 1938₁₂). Identitet rudarskih radnika gradi se ovdje u novom socio-kulturnom kontekstu, staromu narodnomu seljačkom načinu života suprotstavlja se nova industrijska politika talijanske države, a fašistička ideologija kreira novi svjetopogled.

6. Zaključak

U radu je, analizom serije feljtona *Istra se mijenja*, istražena funkcija feljtonističkog i putopisnog diskursa u stvaralaštvu Mije Mirkovića/Mate Balote. Ustanovili smo da je autor specifičnosti ovih hibridnih žanrova koristio s ciljem dokumentiranja kulturnih promjena i procesa denacionalizacije u Istri tijekom fašističke okupacije između dva rata. Komunikacijski aspekt popularnih hibridnih žanrova omogućio je ujedno i prisniji kontakt s čitateljstvom i efikasniji transfer ideoloških poruka, te gradnju identitetskih uporišta oko poznatih simbola nacionalnog identiteta, u okvirima šire nacionalno-integracijske paradigme. Pokazali smo kako se kroz autentičnu kulturnu kritiku identitet ugrožene tradicijske kulture (istarskih Hrvata) gradio i rekonstruirao relacijski, u opreci prema nametnutim kulturnim modelima, kritikom fašističke ideologije i agresivnih totalitarnih praksi negacije kulturnog identiteta lokalnog puka.

Literatura

- Anderson, Benedict: *Nacija, zamišljena zajednica*, Školska knjiga, Zagreb, 1990.
Duda, Dean: *Kulturalni studiji, Ishodišta i problemi*, AGM, Zagreb, 2002.
Duda, Dean: *Priča i putovanje*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.
Horvat, Josip: *Povijest novinstva Hrvatske 1771–1939.*, Golden marketing, Zagreb, 2003.
Inglis, Fred: *Teorija medija*, AGM, Zagreb, 1997.
Solar, Milivoj: *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
Šabić, Marijan: *Feljtonistički diskurz i nacionalno-integracijska paradigma*, HFD, Zagreb, 2003.

Grada

- Balota, Mate: *Puna je Pula*, AmforaPress, Pula, 2005.
Krvavac, Miho: *Na piru moje sestre*, „Jadranski koledar”, Zagreb, br. II/1936.
Krvavac, Miho: *1. Od Rečine do Plomina, Istra se mijenja*, „Istra”, br. 37/1937.
Krvavac, Miho: *2. Labin i Labinština, Istra se mijenja*, „Istra”, br. 38/1937.

- Krvavac, Miho: 3. *Barban i Barbanština, Istra se mijenja*, „Istra”, br. 39/1937.
Krvavac, Miho: 4. *Pula i Puljština, Istra se mijenja*, „Istra”, br. 40/1937.
Krvavac, Miho: 5. *Srednja Istra, Istra se mijenja*, „Istra”, br. 41/1937.
Krvavac, Miho: 6. *Djevojke pjevaju, Istra se mijenja*, „Istra”, br. 42/1937.
Krvavac, Miho: 7. *Razgovori s Tonom Proštinarom, Istra se mijenja*, „Istra”, br. 43/1937.
Krvavac, Miho: 8. *Na putu s majkom, Istra se mijenja*, „Istra”, br. 45/1937.
Krvavac, Miho: 9. *Tekovine talijanske civilizacije, Istra se mijenja*, „Istra”, br. 46/1937.
Krvavac, Miho: 10. *Bezidejnost, Istra se mijenja*, „Istra”, br. 48/1937.
Krvavac, Miho: 11. *Moj nećak Aldo Emilio, Istra se mijenja*, „Istra”, br. 14., 15. i 16/1938.
Krvavac, Miho: 12. *Jedan dan u Arsiji, Istra se mijenja*, „Istra”, br. 44/1938.

SUMMARY

Nataša Urošević

FEUILLETONISTIC AND TRAVELOGUE DISCOURSE IN MIJO MIRKOVIĆ/ MATE BALOTA'S NONFICTION

Cultural transformations in the *Istra se mijenja* (*Istria is changing*)
feuilleton series

The paper explores the function of feuilletonistic discourse in the work of Mijo Mirković/Mate Balota (1898–1963). We analyzed the communication aspect of popular non-fictional genres in the processes of construction of identities and promotion of ideologies, and their nation-integration and cultural function in Croatian cultural history. Our analysis has shown that the author's intention, when writing the feuilletons *Istria is changing* (published in the journal of Istrian emigrants „Istra”, Zagreb, in 1937 and 1938), was to document cultural transformations and processes of denationalization during fascist occupation.

Key words: *feuilleton, Mijo Mirković, Mate Balota, Istra, cultural identity*